

UDC 811.512.133

ZARGARLIK TERMINOLOGIYASIDA TARJIMA EKVIVALENTLIGI MUAMMOLARI

Yaqubova Oybib Atabekovna,

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://orcid.org/0009-0009-3594-0741>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20697328>

Annotation. *This article explores the problems of translation equivalence in jewelry terminology from a theoretical perspective grounded in translation studies, terminology theory, and cultural linguistics. Jewelry terms represent a culturally marked terminological system in which lexical meaning extends beyond material reference to include symbolic, ritual, and social dimensions. Using representative terms such as ring, bracelet, earring, necklace, pendant, brooch and their Uzbek counterparts uzuk, bilaguzuk, sirg'a, marjon, tumor, tillaqosh, the study analyzes manifestations of full, partial, and zero equivalence. The findings demonstrate that semantic scope divergence, cultural specificity, and metaphorical extension significantly limit one-to-one correspondence between languages. The article argues that translation equivalence in jewelry terminology should be understood as a functional and interpretative process rather than a stable lexical relationship.*

Keywords: *jewelry terminology, translation equivalence, semantic non-equivalence, cultural linguistics, terminology studies.*

Annotatsiya. *Ushbu maqola zargarlik terminologiyasida tarjima ekvivalentligi muammolarini tarjimashunoslik, terminologiya nazariyasi va madaniy tilshunoslikka asoslangan nazariy nuqtai nazardan o'rganadi. Zargarlik atamalari madaniy jihatdan belgilangan terminologik tizimni ifodalaydi, unda leksik ma'no moddiy ma'nodan tashqariga chiqib, ramziy, marosim va ijtimoiy o'lchovlarni ham o'z ichiga oladi. Uzuk, bilaguzuk, sirg'a, marjon, kulon, broshka va ularning o'zbekcha hamkasblari uzuk, bilaguzuk, sirg'a, marjon, o'sma, tillaqosh kabi vakillik atamalaridan foydalangan holda, tadqiqot to'liq, qisman va nol ekvivalentlikning namoyon bo'lishini tahlil qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, semantik doiradagi tafovut, madaniy o'ziga xoslik va metaforik kengayish tillar o'rtasidagi yakkama-yakka moslikni sezilarli darajada cheklaydi. Maqolada zargarlik terminologiyasida tarjima ekvivalentligi barqaror leksik munosabatlar emas, balki funktsional va interpretativ jarayon sifatida tushunilishi kerakligi ta'kidlangan.*

Kalit so'zlar: *zargarlik terminologiyasi, tarjima ekvivalentligi, semantik ekvivalentsizlik, madaniy tilshunoslik, terminologiya tadqiqotlari.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются проблемы переводческой эквивалентности в терминологии ювелирных изделий с теоретической точки зрения, основанной на переводоведении, теории терминологии и культурной лингвистике. Термины, относящиеся к ювелирным изделиям, представляют собой культурно маркированную терминологическую систему, в которой лексическое значение выходит за рамки материальной отсылки и включает символические, ритуальные и социальные измерения. Используя такие репрезентативные термины, как кольцо, браслет, серьга, ожерелье, кулон, брошь и их узбекские аналоги, исследование анализирует проявления полной, частичной и нулевой эквивалентности. Результаты показывают, что расхождение в семантическом объеме, культурная специфика и метафорическое расширение значительно ограничивают соответствие «один к одному» между языками. В статье утверждается, что переводческая эквивалентность в терминологии*

ювелирных изделий должна пониматься как функциональный и интерпретативный процесс, а не как стабильная лексическая связь.

Ключевые слова: терминология ювелирных изделий, переводческая эквивалентность, семантическая неэквивалентность, культурная лингвистика, терминология.

Kirish. Tarjimashunoslikda terminologiya an'anaviy ravishda semantik aniqlik va barqarorlik bilan bog'lanadi. Biroq, Maria Teresa Cabré va Mona Baker tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ko'plab terminologik tizimlar madaniy jihatdan shakllangan bo'lib, qat'iy ekvivalentlikka bo'ysunmaydi. Zargarlik terminologiyasi shunday tizimlardan biri bo'lib, u nafaqat moddiy buyumlarni, balki madaniy jihatdan shakllangan tasniflarni, ramziy ma'nolarni va ijtimoiy funksiyalarni ham aks ettiradi.

Zargarlik buyumlari shaxsiyat, maqom, marosimiy amaliyotlar va estetika bilan chambarchas bog'liq. Natijada, zargarlik terminlari ko'p qatlamli ma'nolarga ega bo'lib, ularni tarjima qilishni murakkablashtiradi. Qiyinchilik jismoniy obyektlarni nomlashda emas, balki terminologik birliklarda kodlangan madaniy xos konseptualizatsiyalarni uzatishda namoyon bo'ladi. Mazkur maqolaning maqsadi zargarlik terminologiyasida tarjima ekvivalentligining nazariy muammolarini semantik, madaniy va konseptual nomutanosibliklar asosida tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Tarjima ekvivalentligi tushunchasi Eugene Nida, Peter Newmark, Mona Baker hamda Jean-Paul Vinay va Jean Darbelnet ishlarida keng muhokama qilingan. Nida formal va dinamik ekvivalentlikni farqlab, madaniy ma'no ko'pincha formal moslikdan ustun turishini ta'kidlaydi. Baker esa so'z darajasida ekvivalentlikning yo'qligi madaniy jihatdan belgilangan leksik sohalarda muqarrar ekanligini ta'kidlaydi.

Terminologiya nazariyasi, Maria Teresa Cabré tomonidan ishlab chiqilganidek, terminlar professional, tarixiy va madaniy kontekstlar ta'sirida shakllangan konseptual tizimlar doirasida faoliyat yuritishini tan oladi. Bu yondashuv terminlar doimo barqaror tilaro ekvivalentlarga ega degan farazni shubha ostiga qo'yadi. Madaniy lingvistika esa leksik ma'no jamiyatning kollektiv madaniy tajribasini aks ettirishini ko'rsatadi. Farzad Sharifian ga ko'ra, madaniy ahamiyatga ega leksik birliklar boshqa tilga bevosita ko'chirilmaydigan madaniy konseptualizatsiyalarni kodlaydi. Ushbu nazariy yutuqlarga qaramay, zargarlik terminologiyasi, ayniqsa ekvivalentlik tipologiyasi nuqtayi nazaridan, hali yetarlicha o'rganilmagan.

Usullar. Tadqiqot kontrastiv semantik tahlil va konseptual talqin asosidagi sifat (qualitative) nazariy metodologiyaga tayangan. Ingliz va o'zbek tillaridan tanlangan zargarlik terminlari turli ekvivalentlik turlarini ifodalovchi namunaviy birliklar sifatida tahlil qilinadi.

Tahliliy model quyidagilarni o'z ichiga oladi: tarjimashunoslikdagi ekvivalentlik tipologiyasi (Baker, Newmark), terminologiya nazariyasidagi konseptual tahlil (Cabré), madaniy lingvistika doirasidagi madaniy talqin (Sharifian).

E'tibor tarjima to'g'riligiga emas, balki ekvivalentlik buzilishining tizimli sabablarini aniqlashga qaratilgan.

Natijalar va muhokama. Tahlil shuni ko'rsatadiki, zargarlik terminologiyasida to'liq ekvivalentlik nisbatan kam uchraydi. Ingliz tilidagi *bracelet* termini o'zbek tilidagi *bilaguzuk* bilan denotativ darajada mos keladi, chunki har ikkisi ham bilakka taqiladigan bezakni anglatadi. Biroq *bilaguzuk* ko'pincha *bracelet*da mavjud bo'lmagan an'anaviy va marosimiy ma'nolarni ham o'z ichiga oladi, natijada qisman ekvivalentlik yuzaga keladi.

Earring – *sirg'a* juftligi ham shunga o'xshash holatni namoyon etadi. Har ikkala termin quloq bezagini bildirsa-da, *sirg'a* ma'lum an'anaviy shakllar va ayollik hamda yosh bilan bog'liq madaniy ramziylikni ham ifodalashi mumkin, bu esa uning semantik doirasini kengaytiradi.

Yana murakkab holatlar *brooch* va *tillaqosh* kabi terminlarda kuzatiladi. Har ikkisi bezakli qistirgich vazifasini bajarsa-da, *tillaqosh* tarixan milliy ayollar libosi bilan bog'liq maxsus bezakni anglatadi, bu esa qat'iy terminologik ma'noda nol ekvivalentlikka olib keladi.

O'zbek tilidagi *tumor* esa bezak va himoya funksiyalarini birlashtirgan madaniy jihatdan bog'langan buyumdur. Ingliz tilida uning yagona leksik ekvivalenti mavjud emas, shuning uchun *amulet* yoki *protective pendant* kabi tavsifiy tarjimalardan foydalaniladi. Bu holat konseptual noekvivalentlikni yaqqol ko'rsatadi.

Mazkur misollar zargarlik terminologiyasi ko'pincha shunchaki leksik bo'shliqlarni emas, balki turli madaniy tasniflash tizimlarini aks ettirishini ko'rsatadi. Natijalar Bakerning madaniy jihatdan xos terminologiya leksik ekvivalentlikka qarshilik ko'rsatadi degan fikrini tasdiqlaydi. Zargarlik terminlari nafaqat obyektini, balki an'ana bilan shakllangan ramziy va ijtimoiy ma'nolarni ham ifodalaydi.

Tarjima ekvivalentligiga ta'sir qiluvchi yana bir muhim omil — terminologik polisemiya. Ko'plab zargarlik terminlari nafaqat texnik atama, balki kundalik nutqda metaforik yoki uslubiy birlik sifatida ham qo'llanadi. Masalan, *ring* nafaqat zargarlik buyumi, balki *ring of power* yoki nikoh ramzi sifatida ham ishlatiladi. O'zbek tilidagi *uzuk* ham nikoh, sadoqat yoki meros ramzi bo'lishi mumkin.

Bunday polisemik qo'llanishlar terminlarning semantik maydonini kengaytiradi va kontekstga bog'liq ekvivalentlikni yuzaga keltiradi, bunda tarjimon lug'aviy moslikka emas, balki ma'noga tayanishi zarur.

Zargarlik terminologiyasi ko'pincha turli tarixiy davrlarning qatlamlarini ham o'zida mujassam etadi. Masalan, ayrim o'zbek zargarlik terminlari fors, turkiy va arab tillaridan

kirib kelgan. *Tillaqosh* yoki *tumor* kabi terminlar to‘y marosimlari, himoya e‘tiqodlari va hududiy hunarmandchilik bilan bog‘liq tarixiy an‘analarga singib ketgan.

Ingliz terminologiyasi esa asosan Yevropa zargarlik an‘analari asosida shakllangan bo‘lib, ikki tizim o‘rtasidagi konseptual moslik to‘liq emas. Bu tarixiy tafovut terminologik nomutanosiblikni kuchaytiradi.

Yana bir muammo — zargarlik buyumlarini tasniflash tizimlaridagi farqlardir. Ingliz tilida tasnif ko‘pincha quyidagilarga asoslanadi: tana qismi (necklace, bracelet, anklet); funksiya (brooch, clasp, pendant).

O‘zbek tilida esa qo‘shimcha ravishda quyidagilar ham hisobga olinadi: material qiymati (*tilla* komponentlari), bezak dizayni, marosimiy yoki ramziy vazifa.

Natijada, bitta ingliz kategoriyasi bir nechta madaniy jihatdan farqlangan o‘zbek terminlariga mos kelishi yoki aksincha bo‘lishi mumkin.

Shu sababli, tarjimada moslashuv strategiyalari zarur: tavsifiy tarjima — semantik aniqlik uchun, funksional almashtirish — kommunikativ maqsad uchun, madaniy izoh — konseptual yo‘qotishni qoplash uchun.

Bu esa ekvivalentlikni formal moslik emas, balki kommunikativ adekvatlik asosida baholash kerakligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, zargarlik terminologiyasida tarjima ekvivalentligi semantik murakkablik va madaniy xoslik bilan cheklanadi. Ko‘pchilik terminlar madaniy konseptualizatsiya va semantik doira farqlari sababli qisman yoki nol ekvivalentlikni namoyon etadi.

Mazkur tadqiqot terminologiya bazasini kengaytirish va nazariy asoslash orqali tarjimashunoslik, terminologiya va madaniy lingvistika sohalariga hissa qo‘shadi. Kelgusida korpusga asoslangan yoki leksikografik modellar ishlab chiqish orqali zargarlik terminologiyasini tizimlashtirish mumkin.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, zargarlik terminologiyasi oddiy nomlash tizimi emas, balki madaniy bilimlar omboridir. Har bir termin tarixiy an‘ana, estetik qadriyat va ijtimoiy amaliyotlarni aks ettiradi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tarjimonlar lingvistik bilim bilan birga madaniy kompetensiyaga ham ega bo‘lishlari kerak. Bu sohada muvaffaqiyatli tarjima ko‘pincha kontekstual talqin, izohli strategiyalar va madaniy meros haqidagi bilimlarni talab qiladi.

Yana bir muhim jihat — ikki tilli leksikografiya. An‘anaviy lug‘atlar ko‘pincha madaniy nozikliklarni aks ettira olmaydigan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalentlarni beradi. Zargarlik terminlari bo‘yicha izohli lug‘atlar yaratish tarjima sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Umuman olganda, tarjima ekvivalentligi ayniqsa madaniy jihatdan belgilangan terminologik tizimlarda statik emas, balki dinamik interpretativ munosabat sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, Methods and Applications*. John Benjamins.
3. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
4. Nida, E. A. (2001). *Context in Translating*. John Benjamins.
5. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English*. John Benjamins.
6. Sharifian, F. (2017). *Cultural Linguistics*. John Benjamins.
7. Hatim, B., & Munday, J. (2004). *Translation: An Advanced Resource Book*. Routledge.